

2. Галкин, Ф.М. Лен масличный: селекция, семеноводство, технология возделывания и уборки / Ф.М. Галкин, В.И. Хатнянский, Н.М. Тишков, В.Т. Пивень, В.Д. Шафоростов. – Краснодар, 2008. – 191 с.
3. Колтышев, А.А. Лен / А.А. Колтышев. - Москва 1936 – 115 с.
4. Методика державного сортовипробування сільськогосподарських культур. – К., 2000. – 100 с.
5. Элкин С.М. Волокно масличного льна / С.М. Элкин. - КОИЗ 1940.

УДК 633.34: 631.6

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СОЇ СОРТІВ СЕЛЕКЦІЇ ІНСТИТУТУ ЗРОШУВАНОВОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА НААН В УКРАЇНІ

*Вожегова Р. А. – д.с.-г.н., Інститут зрошуваного
землеробства НААН України*

Грановська Л.М. – д.е.н, професор, Херсонський ДАУ

Миронова Л.М. – к.с.-г.н., ст.н.сп.,

Клубук В.В. – с.н.с.,

Вердиш М.В. – с.н.с., Інститут зрошуваного землеробства НААН України

Вступ. Вирощування олійних культур є важливою складовою стратегії економічного розвитку країни. Протягом останнього десятиріччя спостерігається стала тенденція розширення посівних площ олійних культур в аграрних підприємствах, що зумовлено вигідністю їх вирощування порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами.

Соя є одним із кращих попередників у сівозмінах сільськогосподарських культур. Вона сприяє накопиченню азоту, поліпшенню структури й родючості ґрунту, очищає поле від бур'янів. Рослини цієї культури здатні використовувати малодоступні важкорозчинні поживні речовини з нижніх шарів ґрунту і включають їх у кругообіг живлення. Соя здатна підвищувати родючість ґрунту, залишаючи після збирання 60-80 кг/га біологічно фіксованого азоту. Урожайність зернових, посіяних після сої, підвищується на 15-20%.

Наявність сприятливих ґрунтово-кліматичних умов для вирощування сої, значний науковий і виробничий потенціал країни створюють необхідні умови для організації ефективного виробництва олієсировини. Фактором, що стримує реалізацію наявного потенціалу та підвищення економічної ефективності виробництва сої, є екстенсивний характер розвитку виробництва продукції олійних культур, насамперед соняшнику. Розширення площ під цією культурою, понад науково обґрунтовані норми, призводить виснаження ґрунтів, втрати їх родючості, що негативно впливає на врожайність культур, які вирощуються після такого попередника.

Постановка проблеми. Ситуація на світовому ринку сої сприяє збільшенню її виробництва вітчизняними аграріями. Упродовж останніх років в Україні спостерігалася тенденція до розширення площ під цією культурою.

Якщо 2005 року сою вирощували на площі 422 тис. га, то 2011-му році площа збільшилася до 1111,9 тис. га, а валовий збір - до 2,2 млн. тонн. Такий рівень виробництва виводить Україну в лідери з виробництва сої серед країн ЄС та СНД, а також дає змогу нашій країні зайняти місце в десятці найбільших виробників світу. Соя українських сортів природної селекції має перевагу на світовому ринку перед сортами ГМ, які вирощуються в країнах Північної та Південної Америки.

При збільшенні виробництва сої до 5,1 млн. тонн України зможе щорічно експортувати до 2 млн. тонн.

Сучасне власне виробництво сої забезпечує лише 1/15 потреби внутрішнього ринку, що обґрунтовує необхідність розширення посівів культури до 4 млн. га. Цьому сприяють природно-кліматичні умови країни, які відповідають агроєкобіологічним вимогам до її вирощування.

Соевий пояс доповнюють зрошувані землі Півдня України, на яких вирощують високі врожаї цієї культури. Гарантоване виробництво сої можливе на великих площах зрошуваних земель Херсонської, Дніпропетровської, Запорізької, Одеської областей та АР Крим.

Результати досліджень. На даний час у Реєстрі сортів сільськогосподарських культур, придатних для поширення в Україні, нараховується 123 сорти сої, з них 72% - вітчизняної селекції. Селекціонерами 9 селекційних установ України створені сорти з рівнем продуктивності 4,0-5,0 т/га, ультраскоростиглі сорти з вегетаційним періодом до 85 днів, холодостійкі, жаростійкі та з покращеними показниками якості насіння: вміст білка більше 43%, жиру більше 24%.

У Державний реєстр сортів рослин України занесені 12 сортів сої селекції Інституту зрошуваного землеробства (ІЗЗ) НААН, а саме: *Аполлон*, *Витязь 50*, *Даная*, *Демос*, *Діона*, *Золотиста*, *Оксана*, *Оріана*, *Фаетон*, *Феміда*, *Юг 30*, *Юг 40*, що складає 10% від загальної кількості сортів сої в Реєстрі. У 2010 р. сорти селекції ІЗЗ вирощувались на площі 142,3 тис. га, що становило відповідно 11% від загальної площі під цією культурою в Україні. З кожним роком спостерігається збільшення площ посівів сортів сої селекції Інституту зрошуваного землеробства НААН. Так, у 2011 р. при вирощуванні сої на площі 1111,9 тис. га площа, що засіяна сортами селекції ІЗЗ, зросла на 13% порівняно з 2010 р.

Динаміка поширення сорти сої селекції Інституту зрошуваного землеробства НААН України наведена в табл. 1.

При дотриманні рекомендованих технологій вирощування можна досягти врожайності 2,5 т/га і вище. Ураховуючи витрати на 1 га 5,5 тис. грн. і середню ціну реалізації 3,3–4,0 тис. грн./т, рентабельність виробництва сої становитиме понад 50%. Відтак, беручи до уваги стабільний попит на цю культуру в світі та Україні, виробники сої можуть отримати великий ефект від її вирощування

При рівні врожайності 2,0 т/га у 2011 р. було вироблено 2,8 млн. т зерна сої на суму 8,4 млрд. грн. (при ціні реалізації 3,0 тис. грн./т). Прибуток становив 3,6 млрд. грн.

Вирощування сортів селекції ІЗЗ забезпечило у минулому році отримання продукції на суму 1,1 млрд. грн., прибуток становив 0,47 млрд. грн.

Таблиця 1 - Динаміка поширення сортів сої селекції Інституту зрошувального землеробства НААН у 2011 р. (га)

Область	Назва сорту											Всього	
	Аполлон	Віпзъ 50	Даная	Деймос	Дюна	Золотиста*	Оксана*	Оріана*	Фаетон	Феміда*	Юг 30		Юг 40
АР Крим	2126,5	-	580,0	240,1	-	-	80,0	-	1015,0	-	-	-	4041,6
Вінницька	1798,0	180,0	-	-	2041,0	16467,4	1040,0	6,3	752,0	7806,1	907,0	-	30997,8
Волинська	-	-	-	-	-	1531,0	-	-	-	394,0	-	-	1925,0
Дніпропетров.	42,0	326,0	-	-	351,0	488,0	-	-	282,0	81,0	640,5	200,5	2411,0
Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-	130,0	-	-	-	130,0
Житомирська	-	-	-	-	1083,0	387,0	-	-	193,0	151,0	-	-	1814,0
Запорізька	-	463,7	343,0	-	652,0	-	-	-	-	-	152,8	-	1611,5
Ів-Франківська	-	-	-	-	-	165,0	-	-	-	-	-	-	165,0
Київська	-	-	-	-	1489,0	1655,7	-	-	1393,0	515,0	260,0	-	5312,7
Кіровоградська	557,5	430,0	-	-	457,0	2216,3	337,8	-	5374,1	491,1	915,5	-	10779,3
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	90,0	-	90,0
Миколаївська	95,5	-	-	-	230,0	813,1	20,0	-	-	74,8	3706,0	-	4939,5
Одеська	708,0	-	-	-	225,0	-	109,0	-	612,0	169,0	-	-	1823,0
Полтавська	177,0	-	76,0	316,0	2434,0	191,0	-	-	3747,0	101,0	1319,0	-	8361,0
Рівненська	-	-	-	-	-	197,0	-	-	-	71,0	-	-	268,0

Продовження табл. 1

Сумська	-	218,0	-	-	540,0	3825,1	-	-	217,0	70,0	-	-	4870,1
Тернопільська	-	315,0	-	-	-	503,4	-	-	-	198,0	-	-	1016,4
Харківська	46,0	455,0	-	-	684,0	-	-	-	1011,0	-	3027,0	-	5223,0
Херсонська	14037,1	125,0	250,1	51,7	5001,5	-	7991,7	-	9836,5	976,0	80,0	790,0	39139,5
Хмельницька	864,3	672,0	-	-	4105,5	1054,0	-	-	-	120,0	-	-	6815,8
Черкаська	381,0	250,0	-	-	571,0	1001,4	-	-	2382,0	218,0	415,0	-	5218,4
Чернівецька	2483,0	-	-	-	-	867,0	-	-	1153,0	250,0	-	-	4753,0
Чернігівська	270,0	-	-	-	80,0	291,0	-	-	-	-	-	-	642,0
Усього по сортах	23585,9	3434,7	1249,1		19944,0	31654,4	9578,4	6,3	28097,6	11686,1	11512,8	990,5	142347,5

Примітка: * сорти створені спільно з Інститутом кормів і Інститутом сільського господарства Поділля НААНУ.

Збільшення у 2012 р. площ під посівами сої в Україні до 1330,0 тис. га дасть можливість збільшити валове виробництва зерна до 2727 тис. т сої. Вартість валової продукції (при середній ціні реалізації 4,0 грн./т) становитиме 10,9 млрд. грн., при цьому прибуток буде на рівні 4,6 млрд. грн.

У структурі посівних площ України у 2012 р. частка сортів селекції ІЗЗ складає близько 10,8%, що забезпечить отримання 0,496 млрд. грн. прибутку.

Дотримання рекомендацій з технології вирощування сої та застосування науково обґрунтованого розміщення сортових ресурсів забезпечить отримання у 2012 р. порівняно з минулим роком на 1 млрд. грн. більше прибутку з усієї площі посіву, а з посівних площ сортів селекції ІЗЗ – 0,03 млрд. грн. За прогнозними розрахунками прибуток від вирощування сої на насіння у 2012 р. складатиме у середньому до 1,4 млрд. грн., від виробництва сортів селекції ІЗЗ – 0,152 млрд. грн.

На зрошуваних землях півдня України соя займає 108 тис. га й забезпечує врожайність 2,8-3,1 т/га. Сорти селекції ІЗЗ вирощуються на 39 тис. га зрошу-

ваних земель. Прибавка від зрошення при вирощуванні сої у середньому складає 0,8 т/га.

За нашими прогнозними даними, тільки за рахунок зрошення, додатково, можна одержати 86,4 тис. тонн сої на суму 0,345 млрд. грн. Сорти селекції ІЗЗ забезпечать одержання додаткової продукції 3,12 тис. т на суму 0,125 млрд. грн.

Соя є альтернативою необґрунтованого розширення посівів соняшнику, проте в науково обґрунтованій структурі посівів на всіх землях питома вага сої не повинна перевищувати 15-17% (табл. 2).

Таблиця 2 - Науково обґрунтоване співвідношення посівів сої у сівозмiнах рiзних агроклiматичних рiгiонах України

Зона	Площа, тис. га	% посiвiв технiчних культур
Полiсся	140-150	15-20
Лiсостеп	1100-1200	35-40
Степ	650-700	13-17

Питома вага посiвiв сої на зрошуваних землях повинна становити близько 30-35%, з них не менше половини повиннi займати сорти сої селекцiї ІЗЗ НА-АН. Використання сортiв сої селекцiї iнституту, адаптованих до умов зрошення, дасть можливість пiдвищити досягнутий рiвень урожайностi зерна, полiпшити його якiсть i забезпечити, в цiлому, 30-35% приросту валового збору зерна сої.

Истотне розширення площ посiвiв сої потребує перебудови структури сiвозмiн, освоєння сучасних технологiй вирощування культури з введенням короткоротацiйних сiвозмiн типу “ соя - озима пшениця ”, “ соя - кукурудза ”, “ соя - ячмiнь ”, “ ячмiнь - соя - кукурудза ”.

Розрахунки економiчної ефективностi вирощування сої: затрати на вирощування, прибуток, рiвень рентабельностi, собiвартiсть виробленої продукцiї наведенi у табл. 3.

Таблиця 3 - Витрати матерiально-технiчних ресурсiв при вирощуваннi сої (площа посiву 1 га)

Рiк	Урожайнiсть, т/га	Реалiз. цiна, грн./т	Вартiсть валової продукцiї, грн.	Витрати, грн.	Прибуток, грн.	Собiвартiсть, грн./т	Рентабельнiсть, %
2011	2,00	3000,0	6000,0	4300,0	1700,0	2150,0	40,0
2012	2,05	4000,0	8200,0	4700,0	3500,0	2293,0	74,0

Iнфраструктура сучасного ринку олійних культур стикається з проблемами зберiгання та транспортування зерна, державного регулювання галузi та вирiшення юридичних i фiнансових проблем.

Сучасний ринок усе ще перебуває в стадiї становлення i не забезпечує виконання своїх основних функцiй: органiзацiї оптової i роздрiбної торгiвлi, цiноутворення, формування конкурентного середовища, контролю якостi продукцiї, транспортування i зберiгання продукцiї, кредитування i страхування, iнформацiйне й консалтингове обслуговування сiльськогосподарських пiдприємств.

Негативними особливостями сучасного ринку олійних культур є: заключення контрактів тільки при наявності товару на умовах «спот», а іноді «форвард»; наявність цінової волатильності, яка негативно впливає на доходи фермера; невпевненість сільськогосподарських виробників у прозорому й ефективному використанні біржового механізму з приводу відсутності гарантій із поставок в об'ємах і кількостях, оговорених у контрактах; ціноутворення на сьогоднішньому ринку відбувається в хаотичному режимі без можливостей прогнозування, що підвищує ризики діяльності в аграрному секторі та створює умови для дисбалансу цін між внутрішнім і світовим ринком; зниження привабливості біржових торгів як інструмента реалізації продукції.

Аграрна політика регіону щодо ефективного функціонування ринку олійних, у тому числі і ринку сої, потребує посилення діяльності за напрямками: удосконалення системи моніторингу та прогнозування ринку сої; стимулювання ринкового попиту та пропозиції на зерно сої; захисту інтересів вітчизняних виробників сої та просування на ринок вітчизняних сортів сої; захист інтересів вітчизняних виробників сої при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; удосконалення законодавчо-нормативної бази та гармонізацію торгового законодавства до вимог світової організації торгівлі, забезпечення прозорості зернового ринку.

Для забезпечення підвищення ефективності виробництва сої необхідно покращити матеріально-технічну та ресурсну базу підприємств, які вирощують сою для забезпечення якісного виконання технологічних операцій у оптимальні терміни та запровадити ефективну і прозору фінансову політику шляхом:

- стабільного фінансування галузевих програм щодо виробництва сої;
- передбачити законодавчо часткову компенсацію сортових надбавок за придбане насіння I репродукції;
- запровадження інноваційних механізмів кредитування;
- механізму стимулювання приватних інвестицій у виробництво сої;
- податкового стимулювання;
- впровадження агрострахування згідно з існуючими нормативними документами.

Розвиток ринку фінансових послуг у агропромисловому виробництві впроваджується через формування кредитної інфраструктури та удосконалення кредитних механізмів.

Для забезпечення доступу сільгосптоваровиробників до ринку фінансових ресурсів необхідне завершення земельної реформи, створення Земельного банку та Державного Земельного фонду.

З метою формування стратегії виробництва цієї культури в умовах економічної нестабільності розроблена галузева комплексна програма «Виробництво, переробка, ефективне використання сої та її продуктів переробки на 2012-2017 рр.» та галузева програма „Сою України 2008-2015рр.“, метою яких є доведення посівних площ під соєю у 2017 р. до 2 млн. га та валового виробництва до рівня 5104 тис. тонн.

На думку провідних світових фахівців, при збереженні темпів приросту населення, збільшенні потреб у рослинному білку та олії на світових ринках

посіви сої будуть розширюватись, і, цілком можливо, що вона залишиться головною білково-олійною культурою й в XXI столітті.

Висновки. У результаті аналізу економічної ефективності вирощування зерна сої в Україні було встановлено, що його виробництво в 2012 р. забезпечить отримання 6,35 млрд. грн. прибутку (при середній ціні реалізації 4000 грн./т), у т. ч. 0,78 млрд. грн. прибутку від вирощування сортів селекції Інституту зрошуваного землеробства НААН. Порівняно з 2011 р. прибуток збільшиться відповідно на 1,0 та 0,03 млрд. грн.

Для зміцнення економіки сільськогосподарських підприємств і країни в цілому, забезпечення населення високоякісною олією, збільшення виробництва насіння олійних культур, забезпечення оліє-жирової промисловості сировиною, підвищення якості кормів необхідно оптимізувати структуру посівних площ олійних культур, збільшити виробництво високоякісного насіння кращих сортів і гібридів, упроваджувати інноваційні технології вирощування сої на основі збільшення інвестиційних потоків. Необхідно розробити відповідні законодавчі документи, які забезпечать реформування інфраструктури сучасного ринку олійних культур шляхом державного регулювання галузі та вирішення юридичних і фінансових проблем, пов'язаних зі зберіганням і транспортуванням зерна сої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Галузева комплексна програма «Виробництво, переробка, ефективне використання сої та її продуктів переробки на 2012-2017 рр.», 2012 р.
2. Галузева програма «Соя України 2008-2015 рр.» 2008 р.
3. Димов О.М. Стан і тенденції розвитку виробництва сої в ринкових умовах //Економіка АПК. – 2009. – №1. – С. 97-102.
4. Бабич А.О., Бабич-Побережна А.А. Світові та вітчизняні тенденції розміщення виробництва і використання сої для розв'язання проблеми білка //Корми і кормовиробництво. – 2012. – Вип. 71. – С.12-26.

УДК 502.51 (282)

СТАН ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В МЕЖАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дем'янова О.О. – аспірант, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Земля – це важливий економічний ресурс області, охорона та раціональне використання якого належить до пріоритетних завдань суспільства.

На початок 2012 р., за даними Головного управління земельних ресурсів, земельний фонд області складав 2846,1 тис. га, значна частка якого 69,2 % (1969,5 тис. га) – це сільськогосподарські угіддя, у структурі яких 90,2 %